

Улас Самчук.

Бронзова дівчина.

(ОПОВІДАННЯ).

Незабутньому проф. Кроненбергові.

Через п'ять літ після того випадку, вона мала вже високі груди, міцні м'язи, горде, виразне, спіжове обличчя, зі злегка орлиним, енергійним носом і блискучо-жорсткими, жагучими, вугляної барви, очима, які впиралися і наскрізь пронизували, мов два сталеві мечі, на кого падав їх гострий погляд.

А звалася Євдоха. Імя... ну..., як бачите. Незавидне... Та стан її напевно здався-б на найкращого манекіна в паризькій магазині мод. Але, хто непрошений хотів пізнати її кохання, яке палаючим промінням лилось з її грудей, той діставав таку відсіч, що й десятому заказував. Тоді сталевий блиск її очей горів зрадливо й суворо, а два рядки перлів в її устах лоскотливо сміялись, — ті різці, що люблять барву крові.

Вона була дочка Орані-Утанга-Оксентого. Це був sameць прекрасної породи, оден з тих рідких примірників, що мають Геркулесову поставу, міцні лапи з широчезними долонями, шерстки як тертка, а на чолі й підборіддю тропічний праліс, який розшарпали в безладдю пережиті бурі.

Не нам судити його діла! Не нам розгадувати його природу... Вони незбагнуті, як глибина світів. Вона зродила такого Оксентого, на щось сказала йому йти в життя, дала йому логовисько і тільки... Ага! Ще, вибачте. Вона дозволила йому залишити на землі нащадків, а самому знову зникнути в безвісті. Він зник за революції. Кажали, що він умер, але ще в агонії тої красної доби; його хотіли (лиш короткий час) наперекір природі, випхнути на становище предкомбїду. Та природа спротивилась. Вона призначила йому звірячу долю, ролю самця й край. Один кивок у напрямі порушення її бажань скінчився катастрофою. Він умер... Та він і не знав, чого від нього хотіли. Сміялися з нього?... Дивно! Чого? Чому? Ге! — гикав він у хвилинах гумору, підчас одної сплячки на лавках у Гершка. — Ге! Груди мої — гармонія. Риплять. Лупають руки на згибах, тільки смаровидла просять. Зарепіли-б і у вас, коли-б ними тягнув піввіку трачкову пилку. В Суражчині, їй-богу не брешу, сосни у три обхвати полюсував як стій. А сосни-ж то, — сосни! Смолки, а пила в них ніби в розпеченім залізі.

Го-оо! — і він тонув у сні, підпершися в побілену крейдою стіну, лише час від часу прокидався, щоб почухатися та чвиркнути куточком рота прудко й далеко, куди попало. Плечі мав завжди оббілені, а що ніколи не вживав таких річей, як щітка, то на них утворилося щось, якби броня, яку ледві чи пробила-б знесилена кулька.

Його самка... Але даруйте. Хвилиночку терпцю. Її звали Марина. Її дочку я знав ще тоді, коли наш край палав у заграві пожеж, а на небосхилах гойдався безустанку попелястий дим, який, мов хвилі мору, розгойдував увесь світ. Ех, і час був! Мороз так шкварить по спині... Голод танцював, сала не було... Тоді й Євдошку бачив що ранку, як вона шалено мчала сесом у подертій, брудній сорочині, що хльостала по її голих колінятах остріпанними торочками. — Дайте хліба шматочок, муркала, й тикала сілком немиту ручку, яку зараз-же шарпала назад, немов боячись, що по ній шмигне хто ломакою. А ручка та худа-а! Лиш сухожили та кістки.

Одного ранку сидів я у хаті, коли чую, рипнули двері. Оглянувся — вона мов привид, стояла й тикала ручкою. Подав їй шкоринку ячмінного, гливялого хліба, та раптом згадав: в мені-ж кипіла дика злість до неї й помсту ще носив в грудях. Я кинувся до дверей, але бачив лиш здаля її дрібненьку постать, що мчала вулицею. Вітрець лиш маяв її волоссям, та тріпотів остріпанними торочками. Я всунув пальці під язик і тільки звучно свиснув їй у слід.

Я мав порядну на неї злість, чи може скоріше на її матір. Мала Євдошка була лиш те, на чому міг би я зігнати лють і стерти у собі сліди сорому.

Одної осени в неділю чималий гурт хлопчаків счинив бійку. Ми тічною котилися городами, на яких зібрані були вже овочі, ховаючися за плоти й бгіжі, ціляючи меткі камінці назустріч противника. В тій банді, до котрої належав і я, було менше, ніж у противній, на нас уперто напірали, а ми безсоромно відступали крок за кроком назад. Та раптом — натиск, град каміння і ми вростіч. Позаду нас долина й провалля каменоломів, на право високий бгіж. Мої спільники сипнулися в каменоломи, а я метнувся і вмлівіч лежав в густому, високому листі хрону в сусідньому городі, тримаючи на поготові камінець, яким намірявся пошпурити в голову першому нахабі. Увага й очі мої були лише там, звідки чути вереск, та глухе гупання ніг — то плигали через перелази. Я, мов маленьке звіря, сидів готовий до скоку, а з чола котився піт...

— О-о-о! ти! Ходи сюди!...

Коли раптом... Ні, це була постороння сила... Я не

мав ні думки, ні розваги. Звіряча злість, блиск очей, надмірне хотіння побіди, аби хоч завдати біль противникові... і цей раптовий і нежданий міцний стусан у карк, від якого я квакнув як жаба і прикусив язика. Почув у роті солону слинку і харкнув, та в ту-ж мить піднятий був за комір і пару разів, мов котеням яким, ударено мною об землю.

І оглянутися не можна. За комір душили якісь залізні обценьки. Моя маленька істотка затріпала. Я скорчився і мабуть посинів, язик поліз з рота, в горлі з'явилися якісь сучки і зі страшною швидкістю підбадьорюючи значними в мій задок копняками, проташено мене через город. Густий і хрипливий баритон ревів над самим вухом:

— А-а-а! Різуне! Прийшов мені бараболлю толочити!

Та в задок мене, та в задок, та термосило мною наче я був яка дернюка, з якої хочуть витрясти всю землю, щоб краще всохла. Хотів вереснути, та в горлі ті прокляті сучки. Хотів протестувати цілим тілом, та чув, що ноги теліпаються, як непотрібні, і не знаходять під собою землі. Лечу, ніби в повітрі, мов ангел.

Я знав, що це насильство, образа чужої волі, та щож робити? Що? Мене, мов здохле курча проташено геть під гору, до якоїсь буди, пропущено крізь пару дверей, де вдарив у ніс якийсь сморід і копняком в задок вистрілено на вулицю, в багнюку, куди я телепнув, як лантух борошна. Ну-ж і копняк це був! Признаюсь, в моїх оченятах блиснули безподібні чортики і аж коли гелпнув у грязь, пізнав, який він був дошкульний... Я не міг відразу звестися на ноги, а коли звівся, то по коліна стояв у найбільшій гущі, яка потоком підпливала аж до брудних, задріпаних стін і опиралася об них, немов об греблю. О, скільки злости в мені клекотіло!... Я весь кипів і готовий був знову сунутися в кривавий бій з моїм насильником.

Гадав, що був це який здоровенний дядько. Та яке-ж було мое здивовання, коли з дверей облупленої буди виглянула патлата пика нікого іншого, як Марини. Вона грозила дебелим кулаком, вибубнюючи:

— Ти, гариштанте, шибенику! Ти попадись мені ще раз у лапи. Я з тебе випущу твої смердячі тельбухи!...

При чому її щелепи з парканом здорових, білих зубів кланцали, мов терлиця. Від себе в ту-ж мить післав я їй камінчика, який лишився був у моїй кишені і який з шумом бацнув у стіну, відбивши добру латку тинку. Від злости й захвату не вцілів. Ах, що за досада. Мені-ж хотілося так, так боляче хотілося, викресати кілька тих білих зубів.

У-у-у, відьмо! Не находив більше слів, лиш потрясав обдріпаним кулачком... Від стіп до вух у багнуці, мов та безрога душного дня. Але в душі поклявся тут-же, люто помститися за образу. Коли-б умів я тоді бути свідомим свого становища, то воно зовсім було-б незавидне. Я почував лому у карку, язик у роті розпух, а на губах засохла кров. Не кажу вже про інші частини мого лицарського тіла. А мокрий, холод. Ні, рішуче ні, мені було погано, бо вітер дув із заходу, брудні хмари юрбилися час від часу і поливали дощиком, мене пронизувало...

І от за це саме я ніс з собою думку помсти, щоб змити цю пляму образи. Тому й хотів звалити свою кару на Євдошку. Я чигав на неї, як кіт на мишу, й радів у думці, як то звиватиметься в моїх лапах ця голодна, нужденна тваринка. Я був жорстокий у ту мить, і ця жорстокість тішила мене...

Час ішов. Злоба моя вгасала. Зима несла на весну голод і Євдошка бігала щодня від хати до хати. Оксентій умер ще перед голодом, зимою. Він властиво не вмер, а замерз.

Була дошкульна зима, в його буді страшний холод. Щодня ходив до Гершка і там дрімав, борючися з поривами страшного коклюшу. Та на ніч мусів волоктися до себе, де й задубів одної ночі.

Численне його потомство розлізлося. Нераз просив він Бога (він Бога уявляв собі таким-же лютим, як і життя його), щоб він скрутив їх хоч половину, але той був глухий і німий. Усі росли, як дубчаки і в світ пішли. Один вибрав за ремесло шугання по лісах з обрізом, при чому темна ніч йому служила вірну службу. Васька потюпала у місто, лише Василь... він вибрав дрібне ремесло... Він завжди дивувався, за що його ведуть у тюрму. Яканебудь паршива курка? Пфе! За те, що він скрутив їй шию?... В селі прозвали його курокрадом.

Дома лишилася одна найменша Євдошка та стара Марина, яка була така ледача, що воліла мерзнути, трясись денебудь в лахах на печі, ніж принести яку вязку з ліса дров.

Євдошка мерзла, тремтіла. Євдошка щоранку вставала й зустрічав її гробовий спокій буди, що мала лише дві малесенькі віконечка, й оброслі інеем стіни. А коли голод притискав Марині черево, вона зганяла копняком свого виплодка, шпурляла з себе обсовану на печі, подерту лаху тикала під ніс здоровечі Оксентові ще чоботи й казала: Іди! І та йшла, чи краще бігла. Вона ніколи не кодила, навіть зимою, коли було пів метра снігу, в яксму вона ледве тягнула тяжкі чоботиська... Відчинив-

ши двері чужої хати, вона відразу входила. Разів пару заглянула, чи не грозить їй яка небезпека. Це ввійшло в неї у звичку. Мов заляканий песик, на кожному кроці ждала ударів, лайок, штовханів. Найбільшими її ворогами були собаки й діти. Часом й старі, яким вона обридла вже, кляли її здорову, задубілу від лежні, матір і випихали в сні, куди летіла дівчина сторчка назустріч якомусь Рябкові, що шкірив на неї ікла й гарчав.

І здавалося, що дівча попало в бурну хвилю, в море, де приборожні скелі й підводні каміні готові що хвилі розторожити її човник. Здавалося, що вона, мов вирід демона проклятого, що шугає в світі, мов зацьковане гончими звірятко, якому кожна хвилячка може урвати нитку його життя. Але всеможна, незбагнена сила духа, який опанував усе ж її ество, тягнув її крізь сумерки й бурі й нещастя вперед... Чи бачила вона свою зорю? О, ні! Вона не бачила. Вона хотіла їсти й пити. І їла вона мало, це що попало й коли попало. Решту виносила своїй родительці, яка клякла з холоду в своїй печері й ждала.

Але, де вона брала енергію, щоб жити? Звідки? Вона-ж ніколи навіть не ходила, тільки завжди бігала. Це було звірятко, правдиве звірятко в людській подобі. І рухи й поведження були звірячі. Метка й жвава, вона, як її били, наче вюн виховзувалася з рук і, кинувши якусь лайку, в ту-ж мить зникала. Вона боялася навіть лягтися, бо завтра-ж голод знову притащить її туди-ж саме й вона знала, що рука її не мати-ме більше шкоринки черствого хлібця. З похиленою вперед голою головою, з розтріпаним волоссям, розтинала вона повітря, й мчала. Вітер тріпав її лахами, рвучи й крутячи її, наче віхоть соломи, або лист, що відірвався від замерлої галузки...

Настав голод. Вояки чужої, ворожої нації блукали в мертвому селі й робили реквізиції масла й сметани, яка мабуть дорожчою була і рідшою від радю. Вони обшарпували останні лахи нужденних і безборонних тіл, які снували мов голодні пси, мов ті могильні тіни. А Євдошка все бігала, лиш уже не давав їй ніхто. Штовхани й копняки примушували її вилітати з хати й бігти селом, а весна наступала, сміялися поля й вітер теліпав брудною сорочинкою дівчини. І бігла вона, все бігла далі, відбиваючи з усіх сторін, мов спритний фехтivecь безжалісні удари коси смерті. І хоч тіло її було часом все у синяках й сильно боліло, її мала, суха, спіжова постать була гнучка й міцна. Погляд гострий, бистрий, а чорні оченята, ніби застукані у нірці мишенята перед обличчям кота-смерті. В боротьбі за існування, не знаю, чи знайшов би хто з нас хоч на одну йоту більше витривало-

сти й комбінацій від цієї дикої, двоногої тварючки. І за цю свою хоробрість, за це своє уміння, стратегічне вміння, вона ані один-однісінький разочок у життю не чула ні похвали, ні ласки, ні навіть вдячного погляду. Її оточення було жорстоке, доля шпурнула її на саме дно безодні, де кожна мить, де кожний крок — то смерть —

Гидко про це писати... Тремтить рука й істоту всю батюжить сипна гарячка... Хочеться в злобі, в розпачі, шпурнути все, взагалі все, в смердячу яму дна, де чвакає пашекою незломлена смерть, з якого беться світ у нерівнім герці.

Чекайте... Я ще не впав, о, ні!... Я ще живу, йду! Моє чоло ще горде. В моїх грудях бушує люта злість, і посинілими, пінявими устами хочу я виблювати на втіху світові ще одну квітку, й цим побільшити ціну його геройського вінця.

Коли в огні повстань палажкотів мій край і бушував лютий, розярений голод, Євдошка мчала мов вічний докір, селом, навіть тоді, коли не їла, коли в її роті висихала слина й ущухав огонь її гарячих очей.

Коли я зустрів її, в мені здіймалася дика злість звиряти, я кидався на неї безборонну і бив... бив кулаками, жаліючи, що їй ще мало боліло, що я не маю досить сили. Мені самому хотілося жерти, та все таки моя мама давала їй цілушку хліба й вона приходила, приходила, хоча знала, що буду її бити.

Та прийшов час, коли їй усі відмовили всього. До дому не принесла вона навіть гнилої бараболі, а мати пухла на печі.

Тоді Євдошка зникла з села. Куди, ніхто не знав, а може й знав, та не я. Я не знав. Коли-ж з'явилась знову на вулиці свого села, то була вже не сама. Вона мала при собі ще маленького, гарного, клаповухого щенюка, який на диво був забавний і смішний. До якої породи належав, трудно сказати. Це видно мішанина дакеля з простим дворовим собачкою. Він мав лискучу чорну шерсть, його писочок і клаповухі вуха скидалися на якусь щітку, такі були оброслі, а ніс оздоблювали гренадірські вуса. Як, і де дістала вона його, для мене таємниця. Як видно, доля дала їй того собачку, як збавлення від голодної смерти. Це пахло ніби чудом, бо від цього часу дівча і песик ходили разом по хатах, при чому Євдошка бігала по старому, а за нею клубком котився чорний песик, збиваючи хмари куряви.

Вони заходили обое на подвіря, (бо в хату не пускали пса) і, чи був хто в хаті, чи не був, починали обое співати. Себто? — питаєте, співати? Співала, може, дів-

чина? О, ні, мої милі. Співали власне вони обое, дослівно обое. Вона співала якусь незнану мені, не народню й не сліпецьку пісню. Зовсім з неукраїнським духом. Там було про дівчину, що впала з неба в пекло і ціле життя просила ясні зорі вивести її з безодні. При чому песичок спирався на задніх лапках, підносив вгору передні, примружував зарослі густою шерстю оченята, роздзявлював мордочку й співав й собі у тон. І він дійсно співав — не вив, співав із чуттям, понижуючи, чи підвищуючи в міру потреби тони, вкладаючи у них усю свою собачу душу! Може він переживав усі страждання своєї пані, її всі болі до найглибших закуточків, та все таки його фігурка й постава викликували найвеселіший сміх. Його примружені сентиментальні оченята, і носик і лапки, якими він немов просив, кривили в усмішку найсуворіші обличчя селян і в його зуби летів якній сухар, чи варена бараболя. Песик не їв. Він обережно брав це в зуби й клав в полу своєї пані, після чого вони мчали далі. Собачка й дівчина збудили цікавість і любов до себе. Євдошка була тепер певна, що кожного вечора вона нагодує хлібом свою матір.

— — — — —

Революція пройшла мов буря, як гидра стоголова, спиналась аж до неба, та міцна рука жандарма вігкала в її серце гострий ніж, і от конаючи в передсмертельній агонії, величезний труп шелепнув раптом на сиру землю. Ще труп не охолов. Ще беться й дріжить у серці ніж, а з рани булькотить і піниться гаряча кров. На грудях гордо, впиваючися побідою, стоїть жандармський чобіт.

— — — — —

І от по парі років, приїхав я знову до рідного села. Була весна. Цвіли дерева й голубінь неба, розпята над цвітучою землею, розбуджувала в мені захват. Я вже підріс, на моїх губах зійшов мошок будучої окраси мужчини. З грудей так і біла молодість, сила й радість. Голос набув приємної хрипкості і в його тонах почулися перші ознаки баритону. Блукаючи зеленими полями, між небом і землею, один в широкому просторі, мимоволі стаєш забавкою спокусливих дум... Проносяться в думках і вечорі й кохання й соловейко і всяка инша нісенітниця. І макить даль, й боїшся її, і надії з розлукою в серці ведуть боротьбу... і разом, ах, хто там знає, що...

Йшов у ліс, любувався полями, і водночас почував порожнечу. Мені хотілося мати знакомих, найкраще-якусь „її“, що була-б царівною з казки, що вміла-б і манити і гаряче любити. В блуканню непомітно спав на землю вечір.

Я звернув з поля і межею, поміж зеленим житом, яке ще не вибило колосся, пройшов у сад своїх знайомих. Запущений старий садок. Глибока тиша і воркотіння за садом голуба, якимось особливо чутко чути. Чути також скоки й скавчання здорового, рябого пса, якого я вже знав здавна і якого побоювався. Та він на ланцюгу і все безпечно. І дивно. У цьому садку я не був уже два роки, хоча знайомий мені тут майже кожний кущик. Он ті розлогі яблуні, серед котрих ми будували барикади і звірсько били в бляхи, що мало означувати гук гармат і клетіт скорострілу. Он дерево, яке обгриз голодний кінь, що тинявся дикий по полях і он там далі здох у буніку. А там он за городом стовп. Камінний стовп, старий, зчорнілий, оброслий мохом. Там, кажуть, вішалник похований був, тепер він ледве, ледве манячив у поночах, забувши мабуть зовсім, що під ним розстріляно п'ятьох людей.

У темноті й гущавині кушів блищить світло. Я знаю звідки воно. Там тьма і з її лона, ніби прибите в повітрі, блищить вікно. Я також знаю, що це вікно веде в їдальню, де в цей саме час на широкому столі гудить теплий самовар. Він не шипить. Давно вже випили всі чай і розбрелись. Лише мабуть мій друг, той самий, з котрим будували барикади, сидить сам один, зігнувшись над книжкою й читає. Перед ним холодна чашка з недопитим чаєм, а вікном гудуть глухо ще не заснули бджоли в уликах.

Над цією тишою колить ревіла буря, та пронеслася майже безслідно. Зрубай обгризле дерево — і в воду всі сліди. Я підійшов до дому, якого ще не видно з темноти й почув з відчиненого вікна:

Ципльонк жарений,
Ципльонск варений,
Ципльонк тоже хочет жить...

Виспіває потиху жіночий голос. Я знаю цей голос. Мені знайомий його кожний тамбр. По цьому голосі я пізнаю й обличчя, веселе й байдуже... аж занадто, як колись здавалось, байдуже. Я знаю, це сестра мого друга, яку він кликав Люба. Я не пішов у двері, лиш просто на огонь і заглянув крізь відчинене вікно в їдальню. Люба шила. Моя уява помилилась. На столі замість самовару, восьмого нумеру нафтова лампочка з порцеляновим біло-зеленим абажуром. Ні приятеля, нікого іншого не було. Сама одна. У другому углі, в кутику закритому великим кушем бозу, мало помітний вогник. То кухня. Там, видно, пораяється хтось, але мені до того діла мало.

— Кахи!...

Люба підняла голову й глянула в вікно.

— А між иншим, ви, знаєте — почала вона... Ні, ні... Не рухайтесь. Стійте. Стійте так між вазонами... — Я став між вазонами. — Отак. Чудесно. Ви гарні, так і знайте... Мені здається, що я вже бачила вас у такому стані, якраз у такому і перед цим вікном. Наші бандити пішли до озера ловити рибу при лучині... А мама спить. Але ви можете заглянути на хвильку.

Я розсунув горщечки вазонів і піднявшись на руки, плигнув до середини, просто на стару, не мяжку вже каналу, що стояла під вікном. Люба не протестувала, ані не дивувалася моему лицарському вчинкові. Ми привіталися за руки й почали розмову зовсім не ту, яку звичайно провадять знайомі люде, що не бачились два роки. Вона такаж, як і була, на йоту не змінилася, здається навіть те саме убрання з облізлою рукою плюшу. Я, звичайно змужнів, виріс. Мої вусики хутко попросять бритви, але я не повинен того робити. Мужчина, як я ще ним буду, значно кращий з вусами, а коли голиться, то та щетина дуже опісля противна.

Балакали про наукові справи, як моя знайома в школах була, як в інтернаті при місяці, на вікні, в одній сорочці, через зарослі сади на вулицю кидали наперфумовані хусточки офіцерам, як плели наушники на фронт салдатам. Билися бувало за незнайомого офіцера, за коси тягали одна другу... А між иншим, сказала вона... у нас сумно тепер. Страшно сумно. Вчора приходила тая... як її... ну та Явдошка...

— Явдошка?

— Так. Вона зі своїм псом. Що за собачка! Розкішний, забавна, цяточка. Мій собачка, мій...

— Я знав її... Та вона перебила... Є-е! Колись... Ой ви послушали-б тепер. Ну, що вам концерт... Цей собачка, куди... Це є собачий Шаляпін. У нас була спеціально ціла компанія... Там у саду, була Маруся, Юра, Шура... А тая дівчина...

Вона, ніби навмисне, стала, знаєте на пеньку, обличчям до місяця... я просто боюсь, ви не зрозумієте... Вона така гарна була, я дивувалася. Молоде ще, а груди такі... Обличчя грізнувате трохи, ну, суворе, але виразне, його риси спіжеві. А очі як блищать! Ну, розкіш, одним словом. Собачка вмостився коло її ніг і як зав'язав... Ну... я вам кажу! Він не вив. Я певна, що не вив. Мені здавалося... Ми навіть сварилися з Мариною. Я певна, що цей песик має душу, правдиву душу. Інакше він не міг-би так... Ті звуки так і пронизують вас, так і пронизують. І не болюче, лише солодко стає. Ця-ж дівчина — Сафо. Її пісні — це повінь. Вона пориває в даль, наспівує віру, хоча й тужливі звуки. У жилах починає грати кров... Ну, я наго-

ворила-б вам страшних дурниць, з чого-б ви сміялись. Та треба-б вам послухати. Я хотіла купити собачку. Нагнала їй ціну на двадцять пудів пшениці. Мама страх хотіла.. Не продала.

— Ну ясно — зауважив я. Нащо їй продавати...

Ми перейшли на інші теми. Від захвату Люба зарожевілася й навіть її усмішка була милою. Так і стріляли в уха: порив..., воля, даль... А сама-ж то?... Га! Даль, моя даль... Це дві дочки степу. Тут увесь трагізм... О степе мій, розкоше моя! Коханий мій, але й про... По тобі котять хвилі, по тобі буровії, по тобі коні баськими гергочуть зміями і мчать. По тобі мудрість, як тиха лінива вода повзе. Гнітиш ти мене... Мені все тісно, тужно тут... розумієте? Тісно. І коли спіжева дівчина піймала в свої тенета розгонні баські змії з їх шалено-сильною душею й вивела на світ..., коли прислухалася до грімів, до блискавиць, до гір і звела їх на землю, уплівши в музику... так що-ж? Програє. Акорд прогремить і зникне в далі степу безлунно, безповоротно і безславно. Степ убе. Над ним зостанеться лиш труп... Спіжева дівчина візьме у спадщину смердяче логовисько Марини-самки й... О-о-о! — о-о-о! Ти даль, ти даль! Грожу я тобі кулаком... і сціплюю зуби.

— — — — —

Йшов до дому пізно. Темно, спотикаюся, навколо, як круги по воді, розкочуються мої думи в простір і никнуть. Горе неплідній та вагітній душі — кричав чужим я голосом і уявляв у півні, чорній, чорній півні:

Голгофа. Хрест. Розіпнута на ньому моя спіжева дівчина. Великі, чисті краплі поту повзли по її спіжевих рисах, які блищали в блідому світлі місяця. Розпущені по вітру довгі коси, а на чолі красується вінок... таки з терня. У стіп хреста зігнутий песик, жакливо виле в даль... у даль, в неуявиме море тьми, у океан тьми, що простягнувся до безконечности. І від цього мені тяжко стає, це втомлює, я хочу відпочити, хочу присісти край дороги... Але надумуючися пригадую, що пізно вже, а йти далеко... Йду далі.

Порішив обов'язково завтра-ж зайти до Євдошки, Хотілося-б послухати її, вона-ж забагатіла, тепер не бігає від хати до хати, не дражнить чужих собак. Тепер або приходять до неї, або кличуть до себе... Тепер і я-б не кидався на неї з кулаками...

Ну й зайшов. Було над вечір. Як і звичайно, в селі сонна тиша, худобу вже пригнали, лише курява не спала. Замість багноки перед курінем Марини, тепер аж грузнуть ноги в поросі, з якого відлітають і з дзеньком бемсають назад жуки. На дворі ні душі, та й у хаті чути тишу.

Я пхнув скрипучі двері, що затарахкали і відхилились. В обличчя вдарив застиглий, кислий сморід, як і тоді, коли мене вгощено копняками, що їх чути ще й досі.

У сніях мокро, перейшов до хати. Це темна закопчена нора. Глибока тиша. Пусто. Ніяких меблів, крім якоїсь скриньки і логовиська в кутку, під манюсеньким в одну шибку віконечком, яке десятками літ було немигуче від бруду і мух. В протилежне віконечко, у дві вже тахлі вривалося бліде пасмечко згасаючого дня. Коли призвичаївся до темноти, запримітив на печі велику купу лахів.

— Гей! крикнув я і голос мій десь никнув, немов ступінь по моху. Гей!... повторив. Чи тут хто є?

Тиша. Чого-ж прийшов сюди? — питав себе й було прикро, немов попав у логовисько печерної людини. І показалося, ніби та купа лахів на печі, це гріб, а по стінах роються ніби могильні хробаки...

Лахи заворушилися і заговорили баритоном хрипким таким й тупим, мов хто вдаряв довбешкою в старе дупло:

— А хто там?

— Слухайте... (я не знав, як почати)... де Євдоха?

Відповіді нема. Та лахи звелися, затермосилися й запахли, як гнила капуста. Кошлата кругла пика, зуби, які жовтоватим парканом видніли в темних щелепах, ціпила, що шкрабали в копиці шерсти на чолі ціною п'ятірнею пазурів. В мені мигнула блискавкою думка, що от би де цеглюка пригодилась. А чорт... їй-богу, це була-б чимала насолода вгатити в таку маску... ну хоча-б цеглюку. До того знов ті шпаркі копняки блиснули в очах. Але, ага... стій... Хрипить, баритонить:

— А що тобі Євдоха сука? Як відьму костура...

— Ого! З копита. Знов засвербіли руки. Та я витримав натиск. Марина змякла.

— О-о, та Євдоха. Сволоч вона от що... бовхнула і знов затихла. Могильні хробаки заворушилися. Тьма вечора цідилася крізь брудні тахлі, які вже грузли в ній. Павза.

— Втекла вона... Знов бовтали її слова, мов камінь у тиху воду.

— Втекла? Чого втекла?...

— Вчора втекла... Не знаю, не ночувала дома.

— А я хотів почути її спів.

Це ніби загачило Марину за живе.

— У-у-у! Заспівала! Заспівала-а-а-ла! Прокляті!...

Обличчя її ховала тьма, але уявляв його собі.

— Та псюка співати-ме... Го-о-о! Там у каменоломі...
Забили сволочі...

Чути шкребіт пазурів, шамот якийсь і купа лахів
звалилась. Стало тихо. Могильні хробаки заворушились
мляво і поповзли до свого трупа. Бррр!... Задушний смо-
рід загойдався. Я вийшов.

Я побіг геть у поле...

В обличчя свіжим, ніжним подихом дихнув мій без-
межно юний край. Його безконечна даль лежала мерт-
вим, неоглядним плесом, ніби застигла кров, вибита
вульканом з глибин земного серця. Захід — кришталева
чара, наповнена вщерть старим вином, що піниться і ви-
грає сторадужними барвами вечірної заграви. Ген, ген
даль... А в далі тій по кривяному плесі, у чорній тіні, що
кинула земля, сховавши сонце, жовто-горячі лілії стина-
ють стрункі свої шиї, втоплюючи заросяні й напудро-
вані голівки в червоне вино заграви. О лілії мої! О,
пийте, пийте те старе вино з кришталевих чар. Воно
вілле у ваші жили міць і ваші ніжні стебельці оберне
в крицю.

Минув порожнє, як пустиня, поле, в далі смоляна
смуга лісу і я, як криголом, як міна, мчу в її вязкій сті-
ни. Загруз. Здавалося, що та густа тьма, яку відчував
не тільки зором, але й кожним міліметром своєї поверх-
ні, повзла повз мене гнітючо, ніби плин липкий, який
позмягчував моє пружне тіло глибоко, аж до шпіку кост-
тей.

І лящали хоралом диким соловії, яких тут рясно, як
і листя... Мов мільйони бомбометів, метали блискавки, що
літали в тьмі глибокій, кресали іскри зі стовбурів тан-
цюючих дерев. Вони, мов тарани, громили мою бронь
і рвалися повінню в нутро. А я гармонія, акорд, орган...
Натомість гулко геть котилася пушею луна, уносячись
у даль, у вир де клекотіла... Жорстоко клекотіла. Здаєть-
ся кожний лист бренив і кожна галузка грала. І от на
тлі такої сцени, я бачу знов...

Ні... але... Ні, даруйте... Не про хрести співати тут...
Моя спіжева дівчина, мов метеор... Мое чоло горить, я
захоплююся, забуваюсь... Я хотів не те сказати, та да-
руйте...

Вона лиш перший раз пішла в тюрму таки за свого
пса, вбитого жандармами.

Бо не хотіла їм того дарувати!

